

Kvarteret Valhall

– Kulturhistorisk värdebeskrivning

Valhall 1–3, Östersunds stad och kommun, Jämtlands län

Hampus Benckert

JAMTLI

RAPPORT – JAMTLI, JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM 2007:12
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli, Jämtlands läns museum 2007

Kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS 2006/02204

Omslagsbild: Flerbostadshus i kvarteret Valhall

Foto: Hampus Benckert

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli Förlag

ISBN 978-91-7948-209-1

Innehållsförteckning

INLEDNING	3
FASTIGHETSUPPGIFTER M.M.....	4
KARTOR.....	5
BEBYGGELSEUTVECKLING I ÖSTERSUND	7
STADSPLANER OCH ARKITEKTUR 1940-79.....	7
KVARTERET VALHALL	8
STADSPLANEN	10
ARKITEKTUREN	12
ARKITEKTERNA	15
FÖRÄNDRINGAR.....	16
KULTURHISTORISKA VÄRDEN	17
KOMMENTAR TILL OMBYGGNAD.....	18
KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	19
OTRYCKTA KÄLLOR.....	19
TRYCKT MATERIAL (I URVAL).....	19

Inledning

Östersunds kommun har påbörjat ett detaljplanearbete för kvarteret Valhall i stadsdelen Odenslund. Kommunen ska pröva tillbyggnad av flerbostadshus på Valhall 2 samt nybyggnad av ett punkthus Valhall 1. Jämtlands läns museum har i samband med planarbetet fått i uppdrag av kommunen att ta fram en kulturhistorisk beskrivning och värdering av kvarteret Valhall.

Under de senaste åren har det moderna samhällets kulturarv uppmärksamats i allt högre grad. På flera håll i landet har både folkhemmets bostäder under 1940- och 50-talen och den följande periodens byggande under 1960- och 70-talen beskrivits och värderats. I Jämtlands län har de kulturhistoriska värdena i bebyggelsen från denna tid endast undantagsvis uppmärksamats. Det är därför med stort intresse som Jämtlands läns museum tar sig an uppgiften att beskriva kvarteret Valhall och belysa de kulturhistoriska värdena.

I kvarteret Valhall finns ett intressant exempel på hur en storskalig stadsplan från 1960-talet har kombinerats med småskalig bebyggelse. Kvarteret är ett exempel på god och mycket väl bevarad 1960-talsarkitektur.

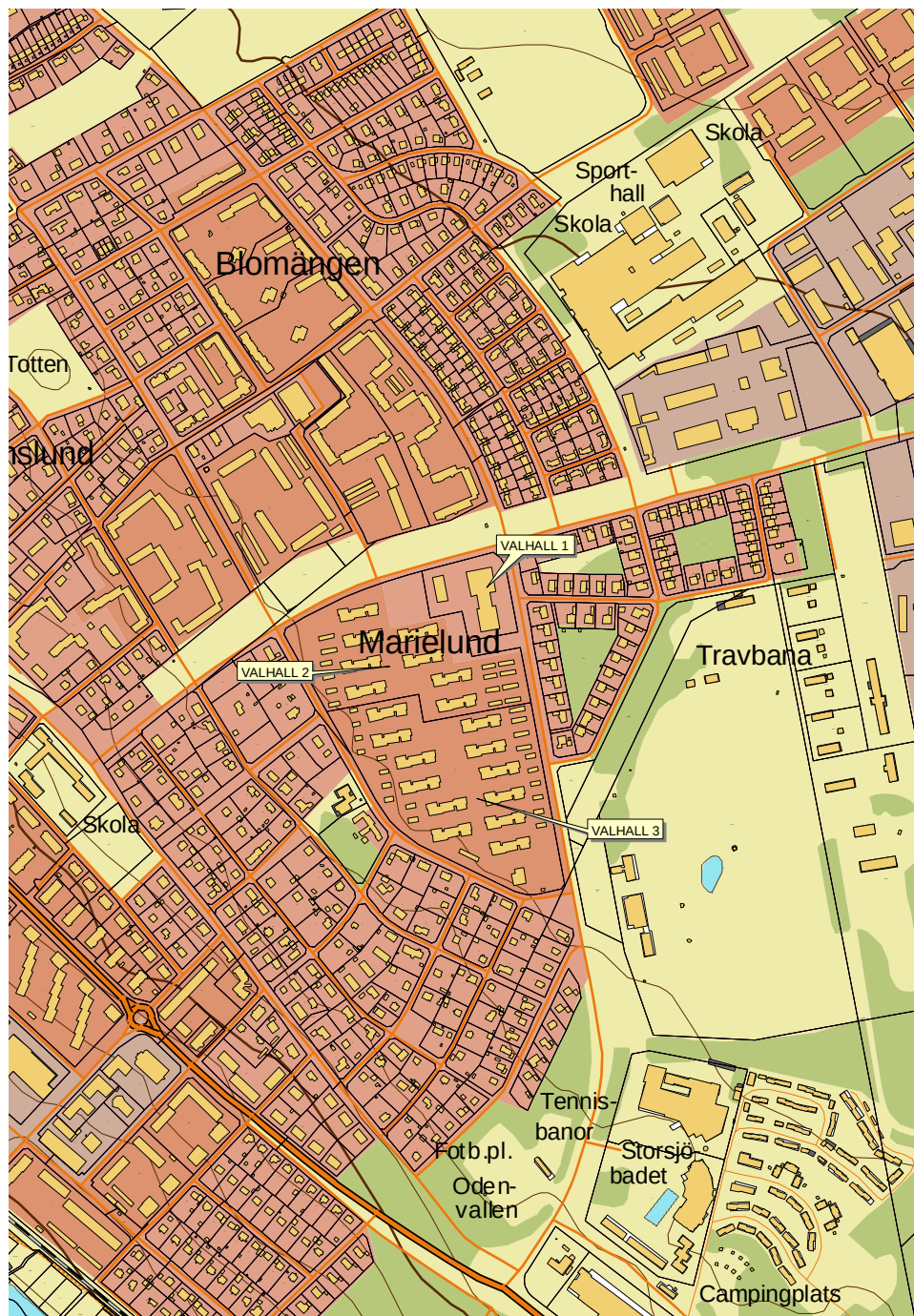
Östersund den 12 september 2007

Hampus Benckert
Antikvarie

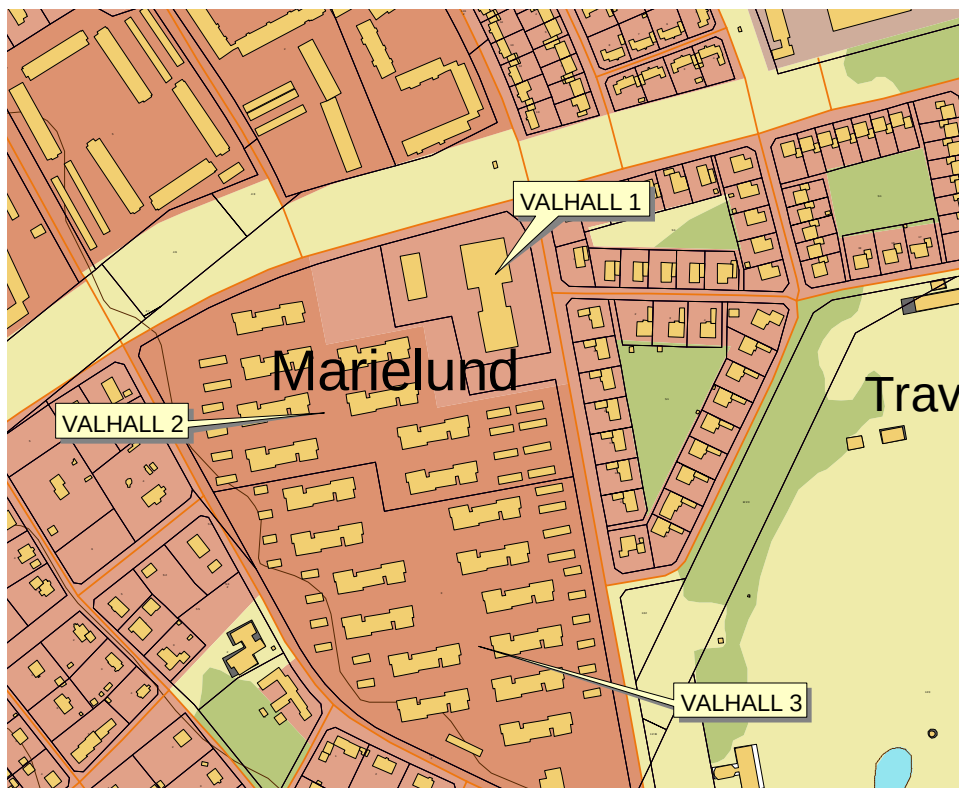
Fastighetsuppgifter m.m.

Fastighet	Kv Valhall 1, 2 och 3, Östersunds stad och kommun, Jämtlands län
Objekt	Kulturhistorisk värdebeskrivning
Fastighetsägare	Kv Valhall 1 och 2 Östersunds bostäder AB Kv Valhall 3 Bostadsrättsföreningen Marielund
Uppdragsgivare	Östersunds kommun Samhällsbyggnad 831 82 Östersund Kontaktperson: Karolina Vessberg
Antikvarie	Jämtlands läns museum Box 709 831 28 Östersund Kontaktperson: Hampus Benckert
Dnr, Jlm	470/2007 F8A

Kartor

GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket Dnr 507-97-2674

Utdrag ur karta, nordvästra delen av kv Valhall 1 samt Valhall 2.

Bebyggelseutveckling i Östersund

Under 1940- och 50-talen ägde en kraftig befolkningstillväxt rum i Östersund, liksom i många andra svenska städer. En omfattande utbyggnad av bostäder skedde, men av också affärs- och kontorslokaler. Under 1940- och 50-talen tillkom stadsdelarna Karlslund och Erikslund. Stadsdelen Söder och Odenslund utvidgades, vilket bland annat innebar att Marielundsområdet intogs i stadsplanen. På 1950-talet byggdes ett av de första större och mera centralt belägna bostadsområdena i kvarteret Hjorten. Ibland innebar byggprojekten samtidigt att äldre stadsbebyggelse revs. Den första rivningen av ett helt kvarter i staden ägde rum 1955 i kvarteret Härads skrivaren.

Under 1960- och 70-talet följde en omfattande inflyttning till Östersund och behovet av bostäder var fortsatt starkt. Under denna tid tillkom bland annat bostadsområdena i kvarteren Rödhaken, Blåhaken, Valhall och Körfältet.

Stadsplaner och arkitektur 1940-79

Stadsplaneringen under 1940- och 50-talen eftersträvade småskaliga bostadsområden med uterum och varierade gårdsbildningar. Genom så kallad grannskapsplanering integrerades stadsdelscentra med servicefunktioner i dessa områden. Flerfamiljshusen utgjordes av tre våningar höga lamellhus eller höga punkthus, ofta i en och samma stadsplan.

Lägenheterna var välplanerade och ofta genomgående. Husen byggdes fortfarande hantverksmässigt men med allt högre grad av prefabricering. Fasaderna var putsade eller av tegel och taken sadeltak täckta av tegel. Äkta material var vanligt och utsmyckning förekommer sparsamt.

Stadsplaneringen under 1960- och 70-talen eftersträvade istället storskaliga bostadsområden med enkla former och stora gårdsrum. Grannskapsidealet levde kvar, men det nya var att områdena planerades för biltrafik. Trafikseparering blev en viktig del av stadsplanerna. Flerfamiljshusen utformades som långa lamellhus eller höga skivhus, ofta i kombination.

Lägenheterna var ibland mindre väl planerade även om standarden var hög. Husen byggdes av prefabricerade element och gavs enkla fasader i tegel eller puts, samt plana tak. Utsmyckningar saknas nästan helt.

Kvarteret Valhall

Planförfattare:	Arkitekt SAR Bertil Engstrand, Stockholm och stadsarkitekt Henric Nordlund, Östersund (stadsplanen fastställd 1963)
Ritningsår:	1964
Arkitekt:	Arkitekter SAR Bertil Engstrand och Hans Speck, Stockholm
Byggherre:	HSB i Östersund
Byggmästare:	Hallström & Nisses AB, m fl
Byggnadsår:	1964-67

Stadsplanen

I Östersunds första generalplaneförslag från 1944-47 föreslogs bland annat en omfattande utbyggnad av Marielundsområdet i Odenslund. Stadsplanen för kvarteret Valhall i östra Marielund fastställdes 1963 efter ritningar av arkitekten Bertil Engstrand i Stockholm och stadsarkitekten Henric Nordlund i Östersund. Området låg utanför staden och bestod av jordbruksmark.

Stadsplanen rymmer 20 likadana lamellhus som är uppradade intill varandra på ett sätt som kännetecknar 1960-talets storskaliga stadsplaner. I planens centrum finns en öppen gårdsbildning med lekplats och utanför varje hus finns lekplatser och bänkar. Också den öppna gården hör hemma i 1960-talets planering, men den måttliga skalan och småskaliga bebyggelsen framstår som ett arv från 1950-talets planering. Småskaligheten är ett centralt tema i många planer av Bertil Engstrand.

I det ursprungliga planförslaget finns en fristående butiksbyggnad med i utkanten av kvarteret, vilken aldrig kom till utförande. Grannskapsplaneringens butiker och servicefunktioner saknas helt inom området, vilket beror på att frisör, post och butiker redan fanns i tillräcklig utsträckning vid det närbelägna Tegelman. I utkanten av planen fanns ett område motsvarande Valhall 1 avsatt för allmänt ändamål. Marielundsskolan byggdes 1967 som två fristående byggnader, efter ritningar av arkitekt Karl-Axel Suwe.

Planen är helt anpassad för biltrafik i enlighet med 1960-talets nya idéer om bland annat trafikseparering. Genom området löper ett öppet stråk som liksom gårdsbildningen i planens centrum är helt fritt från biltrafik. Ut mot de omgivande gatorna finns rader av friliggande garage.

Arkitekturen

De 20 flerbostadshusen rymmer totalt 412 lägenheter. Husen har samma planlösning med två trapphus, vilket var och ett leder till två eller tre lägenheter. Lägenheterna består av två till fyra rum och kök, ibland med särskild matplats. De större lägenheterna är genomgående och samtliga lägenheter har tillgång till balkong eller uteplats. Trapphusen har ljusinsläpp i alla våningar, vilket är skickligt planerat. Omsorgen om planlösning och ljusföring är ofta påfallande i flerbostadshus av Engstrand och Speek.

Byggnaderna är uppförda med platsgjuten stomme av betong. Ytterväggarna består av rött tegel med en ojämn och livfull yta som var vanlig på 1950-talet. Socklar och barriärer vid balkonger och uteplatser är av formgjuten obehandlad betong, liksom källarnedgångar. Taktäckning, fönsterfoder och balkongfronter är av vit aluminiumplåt. Mötet mellan rött tegel, rå betong och plåt är vanlig i 1960-talets arkitektur och används framgångsrikt i kvarteret Valhall. I anslutning till entréerna finns utsmyckningar med mönstermurade partier vars former varierar mellan de olika husen.

Husen består sinsemellan av tre till synes sammanfogade huskroppar som varierar i höjd mellan två och tre våningar. Huskropparna är förskjutna och entrépartierna indragna, vilket ger fasaderna liv på ett sätt som Engstrand-Speek eftersträfvade i flera av sina flerbostadshus. Till arkitekturen hör också plana tak, vilket förstärker intrycket av en arkitektur som bygger på räta linjer och geometriska former. En del balkonger är indragna medan andra hänger utanpå fasaderna, vilket ger en omväxlande arkitektur.

Arkitekterna

Uppdraget att rita kvarteret Valhall gick till arkitekterna Bertil Engstrand och Hans Speek i Stockholm. Engstrand och Speek var sedan 1960 etablerade med egen verksamhet och skulle något år efter kvarteret Valhall rita ett bostadsområde i Skön i Sundsvall, vilket visar stora likheter med Valhall när det gäller planer, skala, utformning och material.

Bostadsområdet i Sundsvall presenterades i den samtida arkitekturpressen, liksom flera andra av Engstrand-Speeks arbeten. I slutet av 1970-talet tilldelades de Kasper Salin-priset för ett bostadsområde i Norrtälje.

Förändringar

Det område som på stadsplanen upptas som allmänt område inom Valhall 1 bebyggdes 1967 med en skola och gymnastiksal. 1985 byggdes skolan om kraftigt i samband med att användningen ändrades.

De åtta flerfamiljshus som ingår i Valhall 2 har genomgått få förändringar sedan de byggdes. Den största förändringen är tillkomsten av skärmtak vid entréerna, vilket är utfört med ganska stor hänsyn till befintlig arkitektur. En del portar har bytts ut men många är fortfarande original. Fönster, lägenhetsdörrar, trapppräcken och namntavlor – allt är bevarat från byggnadstiden.

De 12 hus som ingår i Valhall 3 tillhörande Bostadsrättsföreningen Marie-lund har genomgått större förändringar. Också här har skärmtak byggts till. Bland övriga förändringar märks särskilt inglasning av flera balkonger samt fönsterbyte. Förändringar har påtagligt har förändrat bebyggelsens karaktär.

Kulturhistoriska värden

Kvarteret Valhall är det första exemplet i Östersund på en storskalig stadsplan från 1960-talet, med uppradade byggnadskroppar och trafikseparering. Bebyggelsens skala är emellertid måttlig, vilket på ett intressant sätt knyter an till grannskapsplaneringens ursprungliga idéer.

Den måttliga skalan har hos Engstrand-Speek använts för att med varierad utformning och materialverkan åstadkomma en uttrycksfull arkitektur. De genomarbetade planerna i både lägenheter och trapphus gör Valhall till ett ovanligt tydligt exempel på god arkitektur från 1960-talet.

De flesta originalmaterial är bevarade från byggnadstiden i framför allt Valhall 2, vilket ytterligare bidrar till områdets kulturhistoriska värde.

Skolanläggningen är kraftigt förändrad. Den ingår inte i den ursprungliga stadsplanen och kan inte tillmätas några särskilda kulturhistoriska värden.

Sammanfattningsvis finns i kvarteret Valhall ett arkitekturhistoriskt intressant exempel på hur en storskalig stadsplan från 1960-talet har kombinerats med småskalig bebyggelse. Kvarteret är en utmärkt representant för god och mycket väl bevarad 1960-talsarkitektur.

Kommentar till ombyggnad

I ett nu föreliggande förslag till till- och nybyggnad byggs flerbostadshusen i Valhall 2 på med en våning. På Valhall 1 byggs ett punkthus, vilket innebär att den före detta gymnastiksalen rivs. Den före detta skolbyggnaden på Valhall 1 berörs inte av förslaget.

Länsmuseet menar att detta på ett mycket drastiskt sätt skulle rubba den småskalighet som både är arkitekturhistoriskt intressant och samtidigt en viktig utgångspunkt för kvarterets arkitektoniska gestaltning. Det är också troligt att de välplanerade trapphusen skulle berövas dagsljus. Intrycket av god och välbevarad arkitektur från 1960-talet skulle gå förlorat.

En nybyggnad av ett punkthus med 12-13 våningar på Valhall 1 strider mot de tankar om småskalighet som kommer till uttryck i de nuvarande flerbostadshusen inom Valhall 2-3. Ett punkthus påverkar också bebyggelsen i omgivande stads kvarter. Punkthusets påverkan på de kulturhistoriska värdena bör därför ytterligare belysas för hela stadsdelen Odenslund.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Östersunds kommun, Samhällsbyggnad, Bygglovarkivet

Bertil Engstrand, arkitekt SAR, Vallentuna

Tryckt material (i urval)

Östersunds yttre stadsdelar – bevarandevärd bebyggelse. Kulturhistorisk utredning nr 39. Jämtlands läns museum, 1989.

Arkitektur 1966, nr 8, s 304 (Bostadsområde i Kumla 1964)

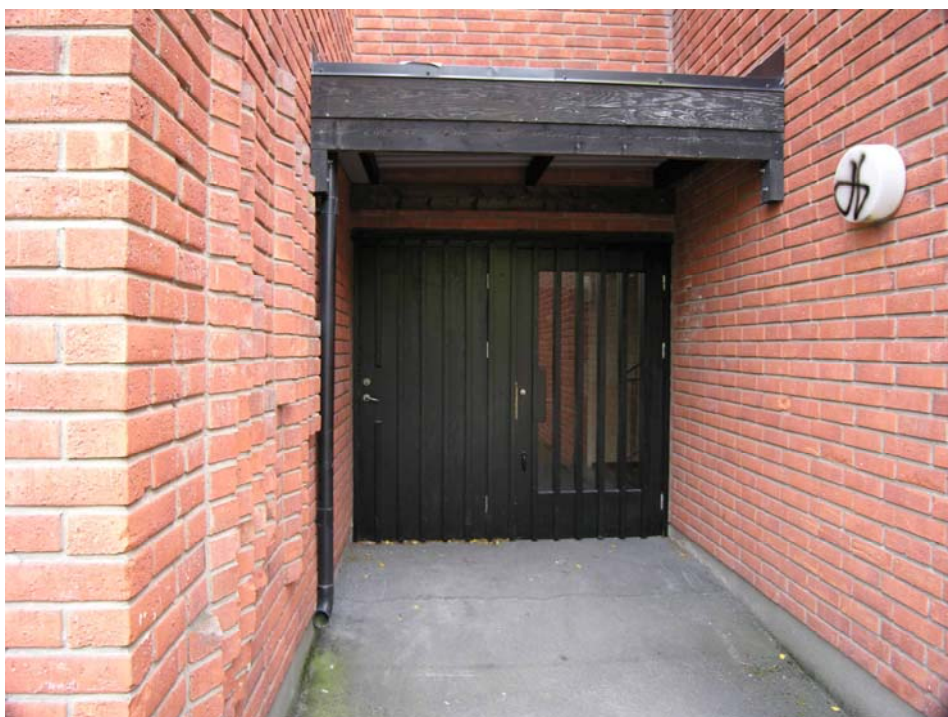
Arkitektur 1968, nr 7, s 40-43 (Bostadsområde i Skön, Sundsvall)

Arkitektur 1973, nr 1, s 17-22 (Två bostadsområden)

Arkitektur 1979, nr 9, s 23-27 (Norrtälje: Väster Knutby och Solbacka)

Arkitektur 1979, nr 9, s 28 (Norrtälje: Kommentar Solbacka)

Arkitektur 1980, nr 6, s 44 (Kasper Salin-priset)

ANMÄRKNINGAR

ALLA MÄTT I MM OCH AVSER FÄRDIGA YTOR

Tillhör byggnadsnämndens i Östersund
beslut den 20/8 1964, S. 376. betygar
byggnadsnämndens vägnar.

R. J. Lilander

054124

33

KV VALHALL 2 ÖSTERSUND HUS 18 [2031]
VÄNINGSPIÅN 2TR. SKALA 1:100 15.3.64
FÖR HSB ÖSTERSUND STIFTELSE HYRESBOSTÄDER
ARKITEKTER SÄRBERTELINGSTRAND HANS SPER
REGGERINGSG. 22 4TR. STOCKHOLM C TEL 20 50 28
Brickell 17. 200 22

Zabrycz 18.08.64

04.

